

Hüseyn Cavid

İBLİS

QANUN NƏŞRİYYATI

I Dünya müharibəsi zamanı Yaxın Şərq. Humanist gənc Arif, maddiyyat düşkünü olan insanların ruhuna hakim İblis, ədalətsiz, qanlı döyüşlər...

Əsərin mərkəzində dayanan İblis obrazı sadəcə dini varlıq deyil, insanın daxilində yaşayan şərin, ehtirasın və dağıdıcı meyillərin simvoludur. O, insanları aldadaraq bir-birinə qarşı qoyur, nifrət və qan tökülməsinə səbəb olur.

Hüseyn Cavidin “İblis”i yalnız konkret hadisələri deyil, ümumbəşəri problemləri – müharibə faciəsini, insanın mənəvi deqradasiyasını və vicdan böhranını əks etdirir.

“İblis” səhnələşdirilən ilk Azərbaycan poetik dramıdır. Onun ilk dəfə səhnəyə qoyulması Azərbaycanın teatr sənəti üçün böyük hadisə idi.

İBLİS

Faciə – 4 pərdə

ƏŞXAS:

İblis

Mələk

İxtiyar şeyx – ağsaqqal bir sövmənişin...

Xavər – İxtiyarın torunu.

Arif – pərişan saçlı, sadə geyimli bir gənc.

Vasif – könüllü bir türk zabiti (Arifin küçük qardaşı).

Küçük zabit – Vasifin arqadaşı.

Rəna – son dərəcə gözəl bir şəfqət həmsirəsi (türk).

İbn Yəmin – qırq beş yaşında qaraşın bir ərəb zabiti.

Yaralı zabit – rus ordusuna mənsub bir gənc.

Zənci çavuş – İbn Yəminin xidmətçisi və bir nəfər məyyəət əsgəri.

Teyf – Rənanın məqtul babasının xəyalı.

Elxan – zabit (əskəri qaçaq).

Zabidlər, əskərlər, haydutlar, rəqqasələr (ərəb), çingənələr, teyflər, çalğı taqımı və sairə...

İLK PƏRDƏ

Bağdad civarında ağaclıq, mənzərəli bir guşa... Bir tərəfdə dışarısı yeşilliklərlə mühat bir çardaq, içərisi həsirlə döşənmiş sadə bir qülbəcik... Qülbənin iki pəncərəsi, sağda, solda və qarşıda birər qapısı var. Taqçada bir taqım kitablar nəzərə çarpar. Ağustos, ikinci çağı...

Pərdə açıldıqda Arif bir tərəfdə, taxta bir karyola üzərində əlinə təkyə edərək, uzanıb düşüncəyə dalmış, səhnə qaranlıq, ətrafda göy gurultusu, şimşək çaqışı, tranpet sədaları, top, tüfək, bomba patlayışları... Qarşıda, səhnənin nihayətində iki böyük göz (pəncərə) atəşlər, alevlər içində dəhşətli bir müharibə təsvir edər. Bir qaç zabit əldə durbin müharibə komandası məşğul... Gözlərin birində İblis, digərində Mələk görünür. Gurultudan sonra sükut...

İblis

(məmnun qəhqəhələrlə)

Dəryalərə hökm etmədə tufan,
Səhraları sarsıtmada vulkan,
Sellər kibi aqmaqda qızıl qan,
Canlar yaqar, evlər yıqar insan...
(qəhqəhə)

Mələk

Ya Rəb, bu nə dəhşət, nə fəlakət?
Ya Rəb, bu nə vəhşət, nə zəlalət?

Yoq kimsədə insafü mürüvvət,
İblisəmi uymuş bəşəriyyət!?

*İblisin müstəhzi və sürəkli qəhqəhələri ilə bərabər yenə göy
gurultusu, top, mitralyoz sədaları başlar. Sonra sükut...*

İblis

(çılğın qəhqəhələrlə)

Toplar veriyor aləmə dəhşət,
Dəhşət!.. Qopuyor sanki qiyamət,
Yağmur kibi göydən yağar atəş!..
Atəş!.. Qaralar, dalğalar atəş!..

Mələk

Ya Rəb, azacıq lütfü inayət!
Qəhr olmada artıq bəşəriyyət.
Başdan-başa həp yer yüzü vəhşət,
İblis ilə həmrəngi-siyasət.

Gözlər qapanır, səhnə aydınlaşır.

Arif

*(Uyqudan oyanır kibi alnını və gözlərini
ovuşdurur.
Yerindən qalqar, göyə doğru)*

Dünyaları yoqdan yaratan, ey ulu Tanrı!
Ey xaliqi-hikmət!
Duyduqca, düşündükcə olur qəlbimə tarı
Bin şübhəli illət.
Duyduqca, əvət, pərdəli hikmətləri hər an,
Bin dürlü həqiqət,
Bin dürlü müəmmalı həqiqət bana xəndan,
Həpsində də zülmət...
Bülbüllərin əlhani, çiçəklərdəki əlvani
Ya şöleyi-əcrani,
Olmaz şu bənim çıldıracaq könlümə əlan
Bir mənbəi-ilham.
Ey varlığı yoq, yoqluğu vardan daha dilbər!
Ruhum səni izlər.
Lütf et, o gözəl çöhrəni bir an bana göstər,
Könlüm səni özlər.
Uydum da peyğəmbərlərə, qanunə, kitabə,
Uydum yenə qəsvət.
Başdan-başa hər qəhrü qəzəb, tövbə-inabə,
Hər zəfə əlamət...
Hər fəlsəfə bir vəlvələ, hər tatlı xəyalat,
Yoq rəhbəri-vicdan;
Sənsiz doğamaz qəlbimə, vicdanıma, heyhat,
Bir şöleyi-irfan.
En, gəl bana, yaxud bəni yüksəklərə qaldır,
Gəzdir qonağında;
Yerlərdə süründüm, yetişir, göylərə qaldır,
Dindir qucağında,

Qaldır bəni, bir seyr edəyim xoşmu, gözəlmi
Cənnətdə mələklər?
Qaldır bəni, ta görməyim insandakı zülmi,
Baq, yer üzünü inlər.
Yarəb, bu cinayət, bu xəyanət, bu səfalət
Bulmazmı nihayət?
İnsanları xəlq etmədə var bəlkə də hikmət,
İblisə nə hacət!?

Yorğun və düşüncəli bir halda iskəmləyə oturur. Dərhal səhnənin işığı azalır. İblis sürəkli və istehzalı qəhqəhələrlə yerdən – alevlər içindən çıxar. Yaldızlı və əflatuni ridasının atəkləri hərəkət etdikcə atəşrəng sima və əlbisəsi parlar, durur.

İblis

Arif! Bana baq, sən dəmi evhamə qapıldın?
Biçarə çocuq, sən dəmi İblisə taqıldın?
Dahilər, ululəzm nəbilər belə bəndən
Hiç vəchlə təxlisi-giriban edəməzkən
Daim bəni təhqir edərək əyləniyorsun...
Hər söyləniyor, söyləniyor, söyləniyorsun...
Bir gün gəlir, əlbəttə, şu iz'an ilə sən də
Baziçə olursun qoca İblisin əlində.
İblis, o böyük qüdrət, o atəşli müəmma
Bir gün səni də kəndinə eylər kölə... amma
Heyhat, olamaz dərdinə bir kimsədən imdad,
İmdadə qoşar, qoşsa fəqət ah ilə fəryad.

*Ridasının ətəklərini Arifin yüzünə sürər, laübalı
qəhqəhələrlə çəkilib gedər. Səhnə aydınlaşır.*

Arif

*(şaşqın, sinirli bir tevr ilə saçlarını qarışdırır,
içəri girməkdə
olan İxtiyara həyəcanlı bir müztərib)*
Gəl, gəl bana! Gəl, eylə bənim dərdimə çarə!

İxtiyar

Oğlum, yenə dərdin nə imiş, söylə, nə çarə?

Arif

(acı təbəssümlərlə)
Yar beynimi, aç qəlbimi! Eyvah, açamazsın;
Qaç bəndən uzaqlaş, xayır, əsla qaçamazsın.
Bən çılgınım artıq, bana yaqlaşma, kənar ol,
Gəl, qaçma, xayır, dərdimə lütf et də, dəva bul.

İxtiyar

Oğlum, mədəni aləmi nifrətlə bıraqdın,
Gəldin şu cədəlsiz, bədəvi aləmə çıqdın,
İnsandakı haqsızlığı, zülmü unut artıq,
Qəlbindəki nifrətləri, vəhşətləri yaq, yıq.
Yüz, bin deyil İblisə uyan... həp bəşəriyyət
Etmiş bu gün ev yıqmağa, qan içməyə adət.
Arif! Unut, oğlum, unut artıq, bəni dinlə,
Sən kəndini məhv eyləyəcəksin bu gedişlə.